

Др Мирко ПЕЈОВИЋ
Београд

ЛИЧНОСТ У СПЕКТРУ ОД УНИВЕРЗАЛНОГ ДО РЕГИОНАЛНОГ

Човек као биће не може истојати, а да нема личности. Природа се постарала уз сложене биопсихолошке и спољне утицаје да ствара општу разноврсност личности. Још нико није пронашао две апсолутно идентичне личности. Чак и једнојајчани близанци психолошки се разликују у појединим финесама. У сложенем биоинжењерингу хипотетичног будућег клонирања личности и клонирана личност као копија дародавца неће бити апсолутно идентична.

Колико људи толико и личности. Али то не значи да се у истраживањима не могу наћи карактеристике које су специфичне и присутне код поједних група личности. Наука покушава да изврши практичну класификацију личности и у процесу научне историје постоји много таквих разврставања.

Добре су мисли Клучона и Мареја који кажу да је сваки човек у извесном погледу: 1. као и сви други људи – универзално значење; 2. као неки други људи – групно значење; 3. као ни један други човек – идиосинкратично значење.

Аутори ове дефиниције указују да се личност одређује у вертикали његове биопсихолошке револуције и генетских својстава преко утицаја социокултуралних и спиритуалних фактора, до развоја *хомо персоналиса* који је овде и сада у непоновљивој егзистенцији.

Олпорт је казао да је личност динамичка организација оних психофизичких система у индивидуи који одређују њено карактеристично понашање и њено карактеристично мишљење. Чувени амерички психолог је изузетни зналац психологије и психодинамике личности и инсистирао је на постојању специфичности сваке личности понаособ. О вредности личности Гете је дао ванвремену сентенцу – *личност је нешто што треба ценити као једну од ствари у свету која има највише вредности*.

Историјски развој концепта настанка личности

Психологија као научна дисциплина развија се из филозофије и постепено се одваја од ње током XVII и XVIII века. Интересантно је рећи да се Стари Грци, утемељивачи филозофије и науке као и будућег европског културног духа, нису бавили феноменом личности. Они су човека, с психолошке стране, проучавали више кроз његов карактер. Платон је људску психологију посматрао кроз душу, као његов посебни ентитет, тврдећи да је она независна од тела, али да утиче на њега. *Тело заробљава човека и личност, она му ограничава слободу. Нагони и осећања траже задовољења.* Душа се ствара преко процеса вечних идеја које имају онострано постојање. Расел, тумачећи Платона, пише да између реалности и привида, идеја и чулних обмана, односно разума и чулних перцепција, тј. душе и тела, старогрчки филозоф говори о две душе – смртној и бесмртној.

Аристотел разликује душу и ум. Он ум уздиже изнад душе и мање га везује за тело. По њему, ум је независан и усађен у душу. Ум може бити бесмртан, ум је тај који даје човеку интелектуалност и филозофију.

Са стране практичне психологије, највећи допринос њеном развоју дао је Теофраст, који људску психологију описује кроз различите форме карактера. Он је описао преко тридесет облика карактера и навешћу само неке. Он описује карактер лицемера, неотесаног, удворице, карактер брбљивца, тврдице, непристојног, сујеверног, надменог, гунђала, лакомисленог, кукавице, тупавог и неповерљивог. Сам каже: *већ сам се раније често чудим када сам стално размишљао, а можда и никада нећу престати да се чудим, како то да и поред тога што Грчка има исту климу и што се Грци већином једнако одгајају, и имамо исту врсту обичаја, ствара се толико разлика у људима.* Теофрастов опис карактера може се и данас применити и такве карактере и данас срећемо, што указује да се бит људске психологије и његова есенција слабо мења у процесу времена.

Хипократ, оснивач научне медицине, људско понашање и људску психологију повезивао је с мозгом. Он је први у науку увео појам темперамента. И данас се примењује његова класификација на четири основна темперамента: сангвиник, колерик, меланхолик и флегматик. Темперамент је последица сложених интрапсихичких, а првенствено, ендокриновегетативних процеса.

Насупрот грчкој филозофији и психологији, римска психологија уводи појам личности. И сама реч *persona* етимолошки указује како су Римљани схватили личност, јер персона значи маска. Они су схватили да личност има спољно понашање и да су ретки они који су аутентични у веровању да између емоција и унутрашњих процеса постоји увек хармонија. Човек није увек оно што каже, мисли и осећа. Иза њега постоје велике тајне у његовом

несвесном које ни њему самом нису сасвим јасне, тј. човеку није увек јасно одакле долази његово понашање. Чувена су њихова одређења личности као што су *persona grata*, *persona ingrata*, *persona poetica*, *persona miserabilis*.

За развој психологије личности значајан допринос дао је и Декарт говорећи да сви људи имају душу, чије је седиште у епифизи, која је у интеракцији с телом. Његова картезијанска филозофија говори о дуалистичком систему у људском понашању, а то је свет духа и свет материје. Његов кредо за психологију је изузетно значајан када каже *мислим дакле постојим*. Човеком управљају његове највише страсти у које сврстава дивљење, љубав, мржњу, жељу, наду, гнев и стид. Човек стално тражи начине како да дође до равнотеже страсти и разума.

За развој психолошке мисли значај допринос дао је и Лок. Он уводи појам интуиције као посебан дар сваке личности која се појављује различитим интензитетом и квалитетом. Данас се интуиција дефинише као суд или мисао или идеја која се јавља неком лицу без икаквог знања, мисаоних процеса, или рефлективног размишљања или као несаопштиво знање, мистерија о Богу.

Кант уводи у филозофију и психологију појам когнитивних процеса. Он говори да је за развој личности важан утицај моралности који се преноси у процесу развоја како из породице, тако и из друштва. Он сматра да две ствари покрећу ум: *са сталним растућим дивљењем и страхопоштовањем што чешиће и чврстиће размишљам о њима, о звезданом небу изнад нас и моралним законима у нама*.

Вебер указује на значај ауторитета који доминира у друштву, како на микро плану, тако и на макро плану. Важно је да се зна како се ауторитет намеће појединицу и личности која се развија. Строги ауторитети ригидног карактера репродукују често и такве личности. Указао је на значај протестантске етике која велику важност придаје развоју радне дисциплине, као и одговорности сваке личности како према себи, тако и према другима.

Спенсер говори о значају либералног друштвеног концепта, што значи све више слободе за појединца и његово развој, али и одговорност. Он је поборник развоја индивидуализма насупрот колективизму и стварању амбијента за широку конкуренцију. Међутим, треба додати, да развој екстремног индивидуализма иде на терет човеку, по латинском цитату *homo homini lupus est* (човек је човеку вулк), чиме се често угрожавају права слабих, угрожава се капацитет за нашу емпатију с њима, подстиче сурова конкуренција.

Маркс уводи појам алијенације, што значи да одређени принципи и друштвени системи иду изван човекове суштине. Указује на значај производних снага и њихових носилаца, као и на опасност сурове експлоатације и следственог развоја класног друштва, где људи у маргиналним срединама и условима немају могућности за своје самоостварање.

Савремене теорије личности

Утицај генетских фактора је значајан у формирању личности. Наравно, не може се рећи да су они и апсолутно најзначајнији. Објективно гледано, још увек не постоји научни консензус како гени утичу на афективно и когнитивно понашање једне личности (гени су функционалне јединице који се преносе на потомке). Човек располаже са око 20.000 гена, али треба добро познавати могућност комбинације гена од оба родитеља. Носиоци гена су хромозоми и састоје се од ДНК (дезоксирибонуклеинска киселина) и РНК (рибонуклеинска киселина). Гени функционишу под контролом ДНК.

Наравно, увек треба имати на уму да су све функције мозга у интеракцији с утицајем културних, духовних, еколошких фактора. Значи, генетски фактори снажно доприносе стварању индивидуалних разлика, као и развоју црта личности, односно појави поремећаја понашања јединке (нпр. појави антисоцијалног понашања). Генетски фактори утичу на стварању инхибованих и неинхибованих личности. Такође, генетски фактори детерминишу темперамент и базичне интелектуалне потенцијале једне личности.

Може се уопштено рећи да мозак има функцију у примању информација како из тела, тако и из околине и да те информације интегрише у процесу адаптације личности како на интерперсоналном, тако и на друштвеном плану. Морфолошки гледано, још увек нема емпиријских истраживања која би указала на локализацију мисли, осећања, уверења, имагинација и креација у можданим структурама. За сада се зна да регион хипокампуса служи за очување меморије. Хипоталамус је одговоран за координацију симпатичког и парасимпатичког система и регулише рад ендокриних жлезда. Лимбички систем утиче на регулације емоција. Префронтални кортекс игра важну улогу у планирању, контроли и адаптацији циљаног понашања.

Фројдова психоаналитичка теорија личности

Фројд је творац психоанализе и сматра да је основни покретач личности либидо, носилац нагонско–сексуалне енергије сваког појединца. За њега је личност специфична резултанта стваралачког процеса и интеракције биолошко–генетских и несвесних фактора. Свака личност има своју структуру коју чине Ид (несвесна енергетска основа), Его (однос према реалности) и Суперего (несвесна и свесна интеграција моралних и емоционалних утицаја родитеља). По њему, ментални процеси су несвесне генезе.

Личност у процесу остварање употребљава различите механизме его одбрана као што су потискивање, рационализација, негација, сублимација, пројекција и др. И поред вредности које има, психоанализа је само један од

теоријских модела у тумачењу личности. Фројд је процењивао утицај биолошких и несвесних фактора на рачун културних и социјалних у процесу учења и развоја личности.

Бихејвиорално-когнитивне теорије развоја личности

Творци и присталице ове теорије сматрају да се личност развија и оплемењује условљавањем и процесом учења. Основни принцип је да се све учи, како добро тако и лоше. Први теоријски концепти се заснивају на Пављојевој теорији учења и класичног условљавања, којима се могу развијати личности како инхибоване, тако и спонтане. Значајни допринос овој теорији дали су Ватсон, Волпе и Скинер.

Ајзенк сматра да се личност развија на основу неурофизиолошких активности мозга, а у развоју личности стварају се црте неуротицизма, екстровеизије и психотицизма. Ове димензије се код сваке личности испољавају различитим квалитетом и интензитетом.

У објашњењу развоја личности, значајан допринос дао је и Пијаже, који говори о утицају и значају когнитивно-моралних процеса. Ови процеси су нарочито значајни у психологији развоја деце. Деца нарочито развијају своју личност током процеса игре, која у том узрасту представља морални процес. Преко моралних утицаја игре, деца смању свој егоцентризам и увиђају да нису сама на овом свету. Њихово остварење као личности дешава се у интеракцији с другима.

Виготски указује такође на значај игре у развоју личности детета, али указује и на значај афективно емоционалног односа у дејој игри. У раном детињству почиње да се развија процес мишљења у психологији човека.

Друге теорије личности

Јунг све личности дели у две групе – екстревртне и интревртне.

Екстревртне личности имају следеће карактеристике: непосредно оријентисане на објективну стварност; код њих преовлађују практичне потребе; лакше се прилагођавају новим ситуацијама; афективни живот им није фино изнијансиран; имају слабију самокритичност.

Интревртни се карактеришу: доминацијом субјективног у процени реалног; претежно су крути и нееластични; преовлађују осећајност и лични доживљај у проценама; склоне су самоанализи; склони су повлачењу и бекству у фанатазији.

Зрела личност по Маслову треба да испуњава следеће особености: она је успешна у опажању стварности; прихвата себе и друге људе; у комуникацији

је спонтана; може да се усредсређује на проблем; има способност одвајања како од средине тако и од емоционалних објеката; независна је од културе и средине; својствена су јој социјална осећања; остварује дубоке, али селективне, социјалне односе; по својој специфичности је демократске структуре; етички је диференцирана и одговорна; одликује је добронамерност, смисао за хумор и креативност. Маслоуљев модел је идално замишљен, али се у стварности тешко могу наћи личности које испуњавају све његове критеријуме.

Мекри сматра да се све личности одликују постојањем следећих пет базичних фактора: неуротицизам, екстровеизија, отвореност, конформизам, свесност.

Клоницеров психосоцијални модел личности се занима на генетско-биохемијским проучавањима и описује се као тродимензионални упитник личности. У овом моделу основне димензије личности су: 1. потрага за новим; 2. избегавање казне; 3. зависност од награде. У својој теорији аутор овог модела додаје да су за сваку личност, за њену структуру, важни: упорност, самоусмереност, кооперативност и самотрансценденција.

Значај спиритуалних, религијских и духовних фактора у развоју личности

Човек је спиритуално (духовно) биће, јер носи диспозицију за таква остварења. Не може се све рационално сазнати и објаснити. Увек ће бити много непознатог о себи и око себе. Неки људи имају потребу да верују у натприродно и онострано, као и да постављају питања како смо постали, ко смо и куда идемо. Верници имају вечито ауторитет Бога и његових закона. С правом Берђајев пише: *Божје се може схватити само духовним, а не натуралистичким и рационалним*; или: *Трансформација људи у процесу времена једна је од најмучнијих утисака мог живота*. Св. Августин каже: *Бог у мени је дубљи од мене самога*.

Духовна димензија човека даје специфичност хомо спиритуалиса. Она развија у личности висок степен самосвести, даје способност да се развија флексибилност, способност суочавања с патњом и болом као склоност ка повезивању различитих ствари и односа, склоност ка постављању питања: зашто и шта ако. Рано искуство деце има трајни утицај на развој личности, а и Фројд је писао да је *дете отац човеков*.

Проучавање личности на нашим просторима

У прошлом веку на нашим просторима било је пуно значајних аутора који су покушавали да опишу утицај културних фактора на развој личности. Цвијић у својој књизи *Балканско полуострво* описује утицај културних, географских и традиционалних фактора на развој личности. Он описује следеће типове личности: динарски, шумадијски варијетет, ерски, босански–мухамедански и јадрански. Описује централни тип: косовско–метохијски тип, западно–македонски, моравско–вардарски, шопски и јужно–шумадијски. Описује источно балкански тип с варијететима: дунавски, румелијски, трачки и помачки. Панонски тип с варијететима: сремско–банатски и словенско–алпски варијетет. Данас његова класификација има више историјско значење и подразумева одређивање специфичности личности за ранији временски период. У његовим описима има више књижевно епских процена. У данашњем времену његова класификација је теже примењива с психолошке стране.

Дворниковић пише о карактерологији Југословена. Он верује да постоји специфичност националног карактера на основу припадности грађана држави. Његово дело је време превазишло, а и сама држава је нестала с историјске сцене.

Рут Бенедикт каже: *Мислим да ни један антрополог не би покушао да проучава специфичну националну културу такве земље као што је Југославија, због великог броја култура које су укључене у њене границе.* Марић сматра да постоји српски ментални карактер, који одликују специфичне црте, као што су туга, трпња, мазохизам и инат. По њему, Срби су снажљив и домишљен народ, који има несрећу с вођама друштвеног система. По њему, Срби су и лењ народ, народ несклон променама, интензивно окренут прошлости. Срби су врло успешни у сексуалним активностима. Сматрам да је оваква процена националног карактера Срба импресионистичка и есејистичка, јер није научно основана. Данас се нико не би усудио у одређење националног карактера било ког народа, због ризика од различитих злоупотреба.

Инкел сматра да је национални карактер хипотетички ентитет, који може да постоји, али не мора. Кецмановић пише да испитивање националног карактера код Марића има пуно слабости и злоупотреба. Употреба националног карактера за етнонационалне циљеве је посебно штетна и опасна. Фројд каже да *оно што ме је везивало за јеврејство, стидим се да признам, није ни вера ни национални понос, већ многе мрачне емоционалне силе.*

Сматрам да је идентификовање националног карактера утопијско–имагинативна формулација која се тешко може објективизирати, и може се само наћи у субјективним уметничким остварењима као један од начина посматрања људске психологије.

Хипотетски модел специфичности личности нашег региона

Наш регион и средину треба анализирати с историјске, друштвене, културне и религијске стране. Свака личност прима утицаје свога краја у различитим квалитетима. Историја нашег региона у последњих 1000 година прожета је многим променама. Наравно да су се већином те историјске промене дешавале независно од моћи личности појединца. Појединац је мало шта могао да промени у нашем простору где су се мењале државе, друштвени системи и културни утицаји. Ми личност процењујемо и анализирамо кроз утицај трансгенерацијских генетских фактора. Уважавамо утицај и мешања различитих културно-религијских утицаја. У нашем региону, личности су већином отворене у изношењу својих ставова, осећања и страсти, поготово у атмосфери коју доживљавају као добронамерну. С друге стране, више развијамо модел ауторитарне личности и више ценимо личности које су одлучне, јаке, ригидне. Више се поштују и уважавају јаке и доминантне личности, него оне које су склоне кооперативности, попуштању и компромисима, некада и на своју штету.

У доживљавању света око себе и тиме и других, доминира емоционално процењивање. Рећи што ти је на срцу без обзира на цену је врлина, и ако треба имати на уму да су емоције врло субјективне и да у сукобу логике срца и логике разума, даје се предност логици срца.

У процесима адаптације и решавања конкретних ситуација личности највише употребљавају следеће механизме одбрана: потискивање – *гутам у себи*, рационализација – *како је могло бити, добро сам прошао*, или *нисам успео што је тако судбина хтела*. Често се употребљава и механизам негације и пројекције – *за моје тешкоће и моје проблеме, већином су други криви*. У вредносном одређивању и стварању морала код личности нарочити утицај имају интерпородични односи. Највише вредности имају здрава породица и потомство – јер док има здравља има и наде.

Продужена емоционално-егзистенцијална зависност потомака од породице је условљена како специфичношћу породичне психодинамике, тако и тешком друштвено-економском стварношћу. У стањима притиска, агресивности и егзистенцијалних страхова, повишена је адаптација на постојеће услове по принципу: *уvek има горе од горега*. Код већине је снижена спиритуална димензија личности, а још увек има утицаја паганских и фаталистичких принципа. У етичким проценама код решења учињеног зла, греха и кривице, преовлађују уверења да коначну одлуку за свачије (не)дело одређује моћ неба или вечног ауторитета Бога или Алаха.

Наравно да све ове процене треба посматрати као један вид опсервационог закључивања, док би се до објективних резултата могло доћи кроз једно сложено дужевремено испитивање на већем узорку испитаника. Можда је

ово само могућност за нека будућа истраживања, где ће ово мишљење имати подстицајни значај.

Литература

1. Г. В. Алпрот, *Склоп и развој личности*, Култура, Београд, 1969.
2. Аристотел, *Никомахова етика*, Култура, Београд, 1970.
3. Теофраст, *Карактер*, В. Маслеша, Сарајево 1975.
4. Р. Декарт, *Страст душе*, Графоб, Београд, 1970.
5. И. Кант, *Критика практичног ума*, Култура, Загреб 1958.
6. К. Маркс, Ф. Енгелс, *Рани радови*, Напријед, Сарајево, 1967.
7. Б. Расел, *Историја западне филозофије*, Космос, Београд, 1962.
8. С. R. Cloninger, *A systematic method for clinical description and classification of personality variants*, Arc. Gen. Psy. 1982, 44, 573–589.
9. Ј. Бергер, *Психолошки потпорни систем*, Прометеј, Београд, 1995.
10. А. Freud, *The Ego and mechanism of defence*, Hogart Press, London, 1961
11. Кант, *Метафизика морала*, Издавачка књижара З. Стојановић, Нови Сад, 1993.
12. Б. Поповић, З. Ристић, *Морална особа*, Просвета, Београд, 1989.
13. А. Bandura, *Social Learning Theory*, Prentice Hall, 1977.
14. Rejović Milovančević M., *Moral reasoning and conduct disorder children to relationship between moral thought and action – a thesis submitted to Graduate school*, University of Notre Dame, IN, USA, 1995.
15. К. Г. Јунг, *Психолошки типови*, Матица Српска, 1977.
16. Ђ. В. Капрара, Д. Чероконе, *Личност детерминанте, динамика и потенцијали*, Дерета, Београд, 2003.
17. Платон, *Држава*, Култура, Београд, 1970.
18. Е. Фром, *Анатомија људске деструктивности*, Напријед, Сарајево, 1976.
19. S. Freud, *Beyond the pleasure principle*, Basic Book, New York, 1959.
20. Д. Кецмановић, *Да ли смо сиили с ума или докажи да си Србин: о етно-национализму и о нама*, Књижевница З. Стојановић, С. Карловци, 2006.
21. R. Benedikt, *The study of cultural patterns of European nations*, Academical Science, New York, 1946.
22. Ј. Цвијић, *Балканско полуострво и јужнословенске земље: основи антропогеографије*, Завод за издавање уџбеника, Београд, 1966.
23. В. Дворниковић, *Карактерологија Југословена*, Космос, Београд, 1939.
24. А. Maslov, *Motivation and personality*, Harper& Br., New York, 1954.
25. Ј. Марић, *Какви смо ми Срби, прилози за карактерологију Срба*, Приватно издање, Београд, 1998.

26. М. Пејовић, *Породица и психопатологија*, Савремена администрација, Београд, 1997.
27. Л. Виготски, *Питања, теорија и историја психологије*, Завод за издање уџбеника, Београд, 1996.
28. М. Пејовић Милованчевић, *Поремећаји понашања деце и омладине – морални и психопатолошки аспекти*, Београд, 2001.

Dr Mirko Pejović

A PERSONALITY IN A SCALE FROM UNIVERSAL TO REGIONAL

Summary

In human evolution a personality forms a top of its up today realization. It could be freely said that how many are men that many are personalities. It is impossible to find two identical personalities. Probably even cloned ones would not be alike their donors. Science is still endeavouring to find commune characteristics or lines for some groups of personalities.

Every personality is developing according to interaction of biological, psychological, social and spiritual influence. Since birth of man his personality is in constant metamorphosis until maturity. In this paper I tried to explain through historical perspective which way a study and valuation of a personality passed. I tried also to determine some specific lines of personalities in our region. These personalities are open, spontaneously expressing their opinion; feelings and passion are well esteemed. A model of authoritative personage is mostly more developed, as a consequence of educational process in family relations. A strong, severe person with principles, dominant and powerful, with strength to impose a power of his *alter ego* to others, is more esteemed. In experiencing a world around and interpersonal relations, emotional evaluation dominates, giving preference to the logic of heart over the logic of reason.

In processes of adaptation and solving conflict situations a personality mostly uses following mechanisms of defence: suppression, rationalization, projection and negation. In the system of values respective is a moral of family principles, and the greatest happiness is in health and in values of family and descendants. But in recent times, in the appreciation of a personality the significance of material and financial wealth is more and more imposing. Emotional and existing dependency of descendants on a family is prolonged.

In a state of oppression and fears for bare existence, adaptation to existing conditions is enlarged according to principle that of worst there is always the

worst. In spite of diminished spiritual dimensions of a personality, a majority attribute significance to convictions that final decision and judgment about somebody's or one's own evil and sin is determined by celestial or divine principle. The cult of ancestors is worshiped and the cult of death is persistently sustaining and that is a complex of psycho-social characteristics. A more preference is giving to development of collective authority over an individual one.